

23. Procès de sorcellerie intenté contre Marguerite Diserens, de Peyres 1498 novembre 6 – 16. [Château de Dommartin]

Résumé : Marguerite Diserens, de Peyres, détenue au château de Dommartin, comparait le 6 novembre 1498 devant le vice-inquisiteur François Fossaüd. Le lendemain, suite à la deuxième monition, Marguerite reconnaît avoir été soupçonnée de crime d'hérésie parmi ses voisins et elle admet être la fille d'une femme brûlée comme sorcière à La Sarraz. Le 8 novembre, après la troisième monition, elle avoue avoir fréquenté des hérétiques et reconnaît avoir été dénoncée par François Marguet et Isabelle Perat dans leur procès. Ensuite, confrontée, en face à face, à ses accusateurs, elle nie être hérétique. Après un délai de cinq jours, le 13 novembre, Marguerite passe aux aveux et dénonce une femme. Les trois jours suivants, elle poursuit ses aveux et dénonce onze personnes (9 hommes et 2 femmes), y compris les inculpés François Marguet, Isabelle Perat et Pierre Menetrey. Le 16 novembre, après la dernière ratification, le procès est clos. Les actes s'arrêtent ici, mais nous savons que Marguerite a finalement été condamnée au bûcher par le Chapitre de Lausanne, seigneur temporel de Dommartin.

Commentaires : Les procès de François Marguet (SDS VD D/1 21 : ACV, Ac 29, p. 365–396), Isabelle Perat (SDS VD D/1 22 : ACV, Ac 29, p. 399–414), Marguerite Diserens (SDS VD D/1 23 : ACV, Ac 29, p. 349–364) et Pierre des Sauges alias Menetrey (SDS VD D/1 24 : ACV, Ac 29, p. 415–438) ont tous été intentés en 1498 au château de Dommartin et présidés par le vice-inquisiteur François Fossaüd. Ils sont les témoins d'une nouvelle chasse aux sorciers menée à Dommartin, après la première vague soixante ans auparavant.

Le procès de Marguerite Diserens occupe les pages 349 à 364 du registre ACV, Ac 29 ; les pages 350 et 363 à 364 ont été laissées en blanc. Les actes sont rédigés par le notaire André Thovacin et authentifiés à l'aide de son signet, tout comme les trois autres procès du dossier Dommartin 1498. Il est aussi l'auteur des titres et des notes marginales ajoutées tout au long des procès. La page de garde du cahier (p. 349) contient aussi une annotation de type comptable d'une main inconnue.

Processus Margarite uxoris Johannis Diseren de Peyres Dompni Martini 1498

/ [p. 350] / [p. 351]

Processus Margarite uxoris Johannis Diseren de Peres, parrochie Dompni Martini, filie quondam Rodulphi Milliet de Chivillie prope Sarratam.

[6 novembre 1498]

Anno Domini millesimo quatercentesimo nonagesimo octavo et die sexta mensis novembris [06.11.1498], Margareta uxor Johannis Diserens de Peyres, parrochie Dompni Martini, pro crimine heresis in dicto castro fuit detenta ; et^a coram venerabili fratre Francisco Fossaüdi ordinis Predicatorum conventus Lausannensis, viceinquisitore generali in civitatibus et diocesibus Gebennensi et Sedunensi auctoritate apostolica specialiter deputato^b, fuit adducta dicta Margarita, omni vinculo carceris soluta, et per eundem dominum viceinquisitorem interrogata et adjurata super sanctis Dei euvangelis de veritate dicenda, presentando eidem misericordiam Ecclesie, casu quo vellet^c confiteri veritatem super crimine heresis, de quo detinebatur.

Et primo fuit interrogata si sciat causam sue detencionis. Que respondit quod pro fide detinebatur, prout sibi dixerunt illi qui ipsam ceperunt. Sed tamen negat esse talis.

Interrogata qui capiuntur pro fide, dixit quod heretici.

5 Interrogata si credat esse hereticos, respondit quod non credit. / [p. 352]

Interrogata si credat esse Deum creatorem celi et terre, confitetur.

Interrogata si credat esse demones, credit.

Interrogata si credat quod demun loquatur hominibus, non credit.

Interrogata quem magistrum accipiunt heretici, dixit quod nescit.

10 Et ultra non fuit interrogata, sed remissa ad diem sequentem. Et hoc pro prima monicione canonica, presentibus venerabili domino Larenzio Curvillionis canonico Lausannensi et cellerario venerabilis capituli Lausannensis, dompno Johanne Vuystonis vicario dicti loci Dompni Martini, Francisco Jacaud, Johanne Sovajat gubernatore ipsius loci, et pluribus aliis testibus ad premissa vocatis et rogatis.

15 [7 novembre 1498]

Secunda monicio

Anno predicto et die septima mensis novembris [07.11.1498], dicta Margareta fuit ad locum auditorii coram prefato domino viceinquisitore^d adducta, omni
20 vinculo carceris soluta, et per eundem dominum viceinquisitorem interrogata quem magistrum heretici accipiunt^e in dominum, dixit quod *laz Malamechancy*, videlicet demonem.

Interrogata que opera faciunt heretici, dixit quod omnia mala que facere possunt. / [p. 353]

25 Interrogata que mala, dixit quod faciunt grelam et tempestatem et boreas agitare; et demun est cum ipsis, ut ita dici audivit.

Interrogata qualiter etc., dixit quod faciunt in aqua, videlicet in aliquo fonte, verberando, et quod demun est cum ipsis, ut ita dicitur.

Interrogata que alia opera faciunt heretici, dixit quod ad preceptum demonis
30 faciunt mori homines et bestias, ex audire dici.

Interrogata quomodo faciunt mori, dixit quod nescit, nisi cum quibusdam pulveribus, ut dici audivit.

Interrogata ubi sit congregacio hereticorum ad talia fiendum, dixit quod vadunt ad sectam et quod ibidem est demun, qui talia ipsis precipit, ut dici
35 audivit.

Interrogata qua hora heretici vadunt ad sectam, dixit nescire, preter quod vadunt de nocte, ut dici audivit. Et quod ibidem est ignis, sed nescit cuius colloris.

Interrogata si in tota parrochia Dompni Martini aliquos habeat malivolos^f,
40 dixit quod nescit.

Interrogata si unquam habuerit debatum cum aliquo de dicta parrochia, vel si alicui dederit minas propter quas aliquod malum sibi evenerit, dixit quod non. / [p. 354]

Interrogata si sciverit se habere nomen heretice pravitatis, dixit quod sic, videlicet quod vir suus Johannes Diserens, primo anno sue dispensacionis, dixit ipsi inquisite uxori sue quod dictus Johannes Vuystonis, vicarius Dompni Martini, sibi dixit quod acceperat unam hereticam, ut dicebatur.

Interrogata nomen eius parentum, dixit quod traxit progeniem a villagio de Chiville, parrochie de Cuarnens prope Sarratam. Pater eius vocabatur Rodulphus Milliet, mater vero, ut dici audivit, plexam et combustam fuisse pro crimine heresis Sarrate.

Interrogata si unquam fuerit sibi impropertum crimen heresis, dixit quod sic, a Petro eius filiastro, filio secundi viri Petri Amboney de *Malaz Palluz*, parrochie d'Acent. Qui eandem vocavit hereticam propter quoddam debatum quod habuerunt insimul, est annus cum dymidio [1497].

Item quod tempore messium hoc anno [1498] uxor Petri, filii Johannis Diserens viri sui, propter quoddam debatum quod habuerunt insimul, sibi improperavit et dixit quod erat heretica. / [p. 355]

Interrogata si unquam fecerit diligenciam se purgandi de tali injuria sibi lata, dixit quod non.

Et ulterius non fuit interrogata, sed^g remissa ad diem sequentem [08.11.1498]. Et hoc pro secunda monicione canonica, presentibus quibus supra.

[8 novembre 1498]

Tercia monicio

Anno quo supra, die octava mensis novembris [08.11.1498], fuit predicta Marguereta coram prefato domino viceinquisitore adducta modo quo supra et per ipsum interrogata super ipso^h crimine heresis, de veritate dicenda. Que dixit nichil scire, preter quod dum vir suus secundus supranominatus migrabat ab hoc seculo, eidem inquisite rogavit ut amore liberorum, quos eidem dimictebat, quod ultra non dispensaretur. Quod et promisit dicta Margareta, dicendo quod ipsa tradebat corpus et animam demoni si in contrarium faceret. Sed male advisa dispensavit alium virum quem nunc habet.

Interrogata si unquam demun fuerit sibi loquutus, dixit quod non, ipsa sciente.

Interrogata si sciat quod fuerint facte informaciones in dicta parrochia contra hereticos a pauco tempore citra, / [p. 356] dixit quod sic, per dominos capituli Lausannensis, in quibus nonnulli deposuerunt contra ipsam eandem hereticam, ut sibi retulit Nycodus Magam, sunt circa duo menses [septembre 1498].

Item confitetur quod vir suus a tempore predicto eidem inquisite dixit quod recederet si esset talis vel confiteretur. Sed noluit fugere, dicendo quod non erat talis.

Interrogata si unquam frequentaverit societatem diffamatorum de crimine heresis, dixit quod sic; et fuit sepe cum Guillermo Fabri, Petro Perrod et Antonio Barber de Echallen, in domibus eorum, bibendo et comedendo, et alibi cum eis conversando. Quiquidem post fuerunt plexi in dicto loco.

Item confitetur fuisse sepe ad domum Johannis Richard de Possent et cum eo eius uxore, necnon Ysabella Perat pluribus vicibus conversata fuisse, et ipsi pariterⁱ cum ea in domo dicto sui viri, sicut vicini faciunt.

Interrogata si sciverit aliquos fore detentos ad causam dicti criminis apud Cosonay isto anno [1498], dixit quod sic: *luz bel Holoz* et Peronetam uxorem Johannis Roliou medicam.

Interrogata si unquam fuerit sequuta eorum societatem, dixit quod sic, videlicet societatem dicte Peronete, / [p. 357] et quod de Quadragesima proxime lapsa fuit ad domum ipsius Peronete, ut eandem sanaret de quadam infirmitatem quam paciebatur in mamilla, quamvis eadem Peroneta esset diffamata de eodem crimine.

Interrogata si cognoscat Franciscum Marguet et Ysabellam Perat et si cum eisdem frequentaverit, faciendo opera mala, dixit quod eosdem cognoscit; sed negat aliqua mala opera cum ipsis fecisse. Quiquidem dictam in eorum processibus inculpaverunt.

Interrogata si unquam fuerit^k aliquibus sortillegiis, dixit quod non.

Unde dicta Margarita fuit convicta de dicto crimine per dictum Franciscum Marguet et Ysabellam Perat de Peres, qui in faciem ipsius dixerunt eandem esse hereticam et esse de societate eorundem, et fuisse in synagoga cum ipsis, eandem deprecando ut amore Dei vellet confiteri reatum suum, presentando misericordiam Dei et Ecclesie, prout ipsi fecerunt. Quequidem Margarita negavit ita esse.

Et ulterius non fuit interrogata, sed remissa ad diem sequentem [09.11.1498]^l, promictendo sibi misericordiam Ecclesie, etc. Et hoc pro tertia monicione canonica, presentibus quibus supra.

[13 novembre 1498]

Confessio

Anno predicto et die tresdecima mensis novembris [13.11.1498], predicta Margarita coram predicto domino viceinquisitore fuit adducta modo quo supra. Et confitetur quod fuit annus cum dimidio, in festo Eukaristie Domini proxime lapsa [1498] quod ipsa existente in quadam tristitia magna, eo quod paupertas magna / [p. 358] vigeat in domo sui viri nec habebant unde vivere; ipsa existente in quadam eorum ochia sita retro domum dicti sui viri de Peres, demum in

negacio
Dei

secta

specie hominis vestiti nigro, cuius nomen erat Brunet², eidem inquisite dixit :
« Margarita tu es in magna mellenconia ; sed si velis michi credere et facere
ea que tibi dicam, faciam tibi multa bona, et panis non defficiet tibi in dicta
domo ». Ad illa : « Quid vis ut faciam ? ». Tunc demun dixit : « Oportet quod tu
neges Deum et Trinitatem ac virginem Mariam ». Et predicta Marguarita, hec
audiens, negavit Deum et totam Trinitatem, excepta virgine Maria. Et illico, dic-
tus demun se mutavit in speciem cati grisei colloris. Que obsculata est eum sub
cauda. Et cum dentibus ipsam momordit in brachio destro, ut apparent vestigia
in dicto brachio. Et eidem dedit corpus et animam. Hoc facto, dictus demun
eidem inquisite precepit ut illa nocte iret ad sectam sub castro Dompni Martini.
Quod et fecit. Et ibidem erat ignis persey colloris, et multi homines et mulieres
comedentes^m et bibentes, scilicet carnes mutonales et humanas cuius sapor
erat dulcis. Interrogata ubi capiebantur dicte carnes humane, dixit quod uxor
Johannis Richardi, fuit annus tempore falcacionis [1497], intravit domum Petri
Landeron de *Chappellaz Voudanaz* de nocte, et ibidem interfecit quandam par-
vam filiam etatis decem ebdomadatum vel circa. Deinde apportavit ad dictam
sectam, et eandem cosserunt, videlicet *rutyz*, deinde comederunt.

Interrogata quomodo scit ita esse, dixitⁿ quod audivit a predicta Guillemeta
uxore Johannis Richard. / [p. 359]

Interrogata quid faciunt de ossibus puerorum quando comederunt carnes,
dixit quod comburunt ; deinde^o ex hiis faciunt pulveres, ex quibus faciunt mori
gentes et bestias.

Et ultra non fuit interrogata, sed remissa ad diem sequentem [14.11.1498],
presentibus venerabilibus et circumspcctis viris domino Laurencio Curvillio-
nis cellerario, Stephano Sibillionis et Glaudio de Staviaco canonicis ecclesie
Lausannensis, dompno Johanne Vuystonis cappellano vicario Dompni Martini,
Francisco Jacaut castellano dicti loci, Johanne Sovajat gubernatore^p dicti loci,
et pluribus aliis testibus ad premissa vocatis et rogatis.

[14 novembre 1498]

Alia repeticio

Anno ut supra et^q die quartadecima mensis novembris [14.11.1498], fuit dicta
Margareta interrogata per dictum dominum viceinquisitorem quid ultra predicta
fecerunt in dicta secta. Dixit et confessa fuit quod demun ibidem erat in specie
hominis cum ipsis hereticis ; et ipsis precipiebat quod facerent omnia mala que
facere possent. Et quod ibidem homines cum mulieribus habitabant modo so-
domitico ; et ipsamet habitavit cum Francisco Marguet simili modo.

Interrogata qua die ibat ad sectam, dixit quod die jovis. Et dixit quod vocant
beatam virginem Mariam *laz Rossaz*.

Interrogata si ibat pedester ad dictam sectam, dixit quod non ; sed demun
sibi tradidit unum baculum et unum aulobostrum repletum unguento, cum quo

ungebat dictum baculum ; et ascendebat desuper cum volebat, dicendo : « Vade, ex parte diaboli, vade ! ». Quo facto, immediate erat illuc.

Interrogata de suis complicitibus, dixit vidisse et realiter cognovisse in dicta complices
secta Franciscum Marguet, Ysabellam relictam Johannis Perat de Peres, Perone-
tum Jacaut, Francesiam Jacaut de Sugniens, Guillemetam uxorem Johannis
/ [p. 360] Richard, Johannem eius filium, Girardum Madalena de Pullie Pictet,
Glaudium Adnar *le Magnyn* de Boctent, et Petrum Menetrey de Pullie *luz Grant*,
Johannem Richard seniore patrem dicti Johannis de Possent, et Petrum Gley
de Villario *lu Terreux*, agentes et facientes actus quos soliti fuerunt facere in
dicta secta.

Interrogata a quo tempore non fuit in secta, dixit [quod]^r sunt bene circa duo
aut tres menses [*septembre 1498*], videlicet a tempore quod vox et fama extitit
contra eosdem.

Interrogata si in confessione sacramentali confessa fuerit unquam dictum
crimen heresis, dixit quod non, quia non audebat propter demonem magistrum
suum, a quo sepe fuit verberata.

Et ultra non fuit interrogata, sed remissa ad diem sequentem [*15.11.1498*],
presentibus quibus supra et pluribus aliis.

[*15 novembre 1498*]

Alia repeticio

Anno ut supra et die quindecima mensis novembris [*15.11.1498*], predicta Mar-
gareta per prefatum dominum viceinquisitorem fuit interrogata quid demum ip-
sis dat ad nocendum hominibus et bestiis. Dixit quod sibi tradidit unum aulo-
bostrum repletum pulveribus. Sed numquam dedit nec nocuit alicui, ut dixit. Et
confitetur fecisse crucem in terra ad instigationem magistri sui, digito ; deinde
expuit et calcavit desuper pede sinistro.

Item confitetur quod demum ipsis precipit, quando capiunt aquam benedic-
tam, quod non prohiciant contra eorum faciem sed prohiciant retro ipsos per
supra caput. Et quod, quando recipiunt corpus Christi, quod reservant in ore ;
deinde apportant ad synagogam. Et quod hoc anno in Pascate [*1498*], dicta Mar-
garita vidit portasse lune sequente Pasche sacrum corpus Christi Guillemete
uxori Johannis Richard ad predictam / [p. 361] sectam, et posuerunt in patella
ad fricandum ; sed exivit a patella et evanuit ab oculis ipsorum. Et confitetur
quod ille qui maiora facit mala, est maior in secta et maiorem percipit mercedem
a dyabolo tam argentem quam alias.

Interrogata de suis complicitibus, dixit realiter vidisse et cognovisse in dicta
secta supradictos et prenominatos, agentes et facientes actus supradictos.

Nec ulterius dixit nec etiam fuit interrogata, sed remissa ad diem sequentem
[*16.11.1498*], presentibus dompno Johanne Vuystonis vicario dicti loci, Fran-

cisco Jacaut, Johanne Sovajat et Petro Silvestri gubernatoribus ipsius loci, ac pluribus aliis testibus ad premissa vocatis et rogatis.

[16 novembre 1498]

Alia repetitio cum conclusione processus dicte Margarite inquisite

Anno quo supra et die sexdecima predicti novembris [16.11.1498], dicta Marguereta fuit per prefatum dominum viceinquisitorem iterum^s interrogata super maleficiis per eam ad causam dicti criminis heresis perpetratis. Que dixit et respondit alia nescire preter illa que superius dixit et confessa est. Excepto confitetur habuisse societatem magistri sui dicti Brunet in specie^t hominis in dicta <septa> trina vice interpellatis vicibus. Et quod quando quoiverat cum eo, infirmabatur per tres aut per quatuor dies post; et habebat membrum frigidum. Aliud nescit.

complices

Interrogata iterum de suis complicibus, dixit vidisse et realiter cognovisse in sectis supradictis sepe supradictos Franciscum Marguet, Ysabellam de Peres dictam *Jolyaz*, Pernetum Jacaut, Johannem Richard, Guillemetam eius uxorem, Johannem eorundem conjugum filium, Francesiam Avvy dictam Jacaud de Sugniens, Girardum de *laz Madaleynaz* de Pullie Pictet, Petrum Menetrey³ de Pullie *luz Grant*, et quendam senem vocatum Pillet de Sancto Ciriaco⁴ vestitum quadam veste *rossetaz*, agentes et facientes in dicta secta honoremque reverenciam demoni, / [p. 362] et alia facientes que heretici ibidem soliti sunt facere, ut supra dictum est.

Et aliud dixit se nescire; sed juravit in manibus prefati domini viceinquisitoris super sanctis Dei euangeliiis omnia per ipsam superius confessata fore vera, et ea vult manutenere coram omnibus.

conclusio
processus

Tunc prefatus dominus viceinquisitor dixit prefate confitenti an vellet conclusionem fieri super dicto suo processu et finem in eo imponere. Quequidem Margarita prefatum dominum viceinquisitorem rogavit ut concluderet et finem imponeret dicto eius processui, submittendo se in contrarium non venire, renunciando juribus, etc. Illico comparuit venerandus procurator^u sacre fidei coram dicto domino viceinquisitore, petens concludi dictum processum et conclusionem fieri. Et tunc prefatus dominus viceinquisitor conclusit et finem imposuit, etc., presentibus honesto viro Johanne Moneti clerico, Francisco Jacaud castellano dicti loci Dompni Martini, Petro eius filio, Petro Jacaud fratre dicti Francisci, et Girardo dou For, ac pluribus aliis dicti loci Dompni Martini testibus ad premissa vocatis et rogatis.

De dicti domini viceinquisitoris precepto

[Signature :] Andreas Thovacii [Seing/signe notarial] / [p. 363] / [p. 364]

Original : ACV, Ac 29, p. 349–364; *Papier*.

Édition : Pfister 1997, p. 232–249.

Littérature : Kieckhefer 1976, p. 91–92, 147; Félix 1986; Blauert 1989, p. 87–97; Pfister 1997, p. 83–106; Ostorero 1999, p. 43–44; Ostorero 2005, p. 366–368; Utz Tremp 2005c, p. 363–364; Ostorero et al. 2007; Pittet 2010, p. 212–215, 217; Ostorero et al. 2011, p. 75; Ostorero 2013a, p. 314, 339.

- a *Suppression par biffage* : cor[am].
- 5 b *Corrigé de* : deputatus.
- c *Corrigé de* : velle.
- d *Suppression par biffage* : ad[ucta].
- e *Suppression par biffage* : d.
- f *Suppression par biffage* : al.
- 10 g *Corrigé de* : se.
- h *Corrigé de* : ipsum.
- i *Corrigé de* : parter.
- j *Correction à la hauteur de la ligne, remplace* : ad.
- k *Corrigé de* : fa[cit].
- 15 l *Suppression par biffage* : d.
- m *Correction à la hauteur de la ligne, remplace* : cu.
- n *Corrigé de* : dix.
- o *Corrigé de* : dieinde.
- p *Correction à la hauteur de la ligne, remplace* : guberto.
- 20 q *Corrigé de* : e.
- r *Omission, complété(e) par analogie*.
- s *Corrigé de* : interim.
- t *Suppression par biffage* : his.
- u *Corrigé de* : procurato.
- 25 1 *Le procès reprend le 13 novembre et non le 9.*
- 2 *Le même nom de démon est évoqué par Isabelle Perat (SDS VD D/1 22 : ACV, Ac 29, p. 402).*
- 3 *Petrus Menestrey senior est dénoncé par François Marguet le 6 novembre 1498 (SDS VD D/1 21 : ACV, Ac 29, p. 384). Il s'agit sans doute du même.*
- 4 *Il peut s'agir de Jean Pillet, originaire de Saint-Cierges, dénoncé par François Marguet le 6 novembre 1498 (SDS VD D/1 21 : ACV, Ac 29, p. 384).*
- 30